

Գ ԹՈՒՒՂԹ, Էջ 30, ՍԻՒՆ 30

ՏՊ. Էջ 329

ուրիս նորա:

Արտը (հ?) կատարեաց
զամենայն շարխն ընդ
զէմ ճշմարտութեան, գոր
... ոչ . խաւին . նաւրէն

Գ ԹՈՒՒՂԹ, Էջ 30, ՍԻՒՆ Բ

.. կ առանց զինու աղի.
... բքն իցեն, եոյնպէս
և վասն վաճանաւոր հետե.
ակացն: Եւ իբրև ստույ
կայ զվիւ համարոյ բազմ
աւթեանն, առաւել փոխեաց
աւ ուսանել կի՞նք քանի. .
.ն պարագլուխ քաջ նահա
տակացն, զի երխ ընդ մի
ոյ պարաստեացէ աւ մի
մի ի նոցանէ, բայ զայլ
առնեայն և զրաչի.
Խրաքանչիւր սեղեկան
այլ ի նմանէ, երկ ի քան
ի՞ գունդ զարքն յարթակե
պիկ, և ո՞նք ի եոյնակե
ստղաբք յեկիցիկ, և որ զաւ
րագլուխք, յարմէ՞ կոչմա
նէ յապմ որ մտանիցէ,
և զինչ անուանք իւր.
քանչիւր համհարպանց

Շարաշարկի

առիթին նորա, որ
արար և կատարեաց
զամենայն շարխն ընդ-
զէմ ճշմարտութեանն. և զոր
ինչ ոչ զխաւին անորէն հեթանոսքն

ՏՊ. Էջ 331

... մերկ առանց զինու աղեզ-
նաւորք իցեն. սոյնպէս
և վասն վաճանաւոր հետե-
ւակացն: Եւ իբրև լուա
զվիւ համարոյ բազ-
մաթեանն, առաւել ևս փոխա-
ցաւ առանել՝ լէ՛ քանիք իցեն
պարագլուխք քաջ նահա-
տակացն, զի երխ ընդ միւր
պարաստեացէ աւ մի
մի ի նոցանէ, թիպ զայլ
առնեայն, այլ և զրոչից սեղաւ
խրաքանչիւրոց սեղեկաւ-
նայր ի նմանէ. և քե քանի
զանդ զգորտն յոտակի-
ցեկ, և որ ոք ի նոցանէ
սաղարք լինիցին, և սր զո-
րագլուխ յարմէ կոչմանէ
յապմ մտանիցէ,
և զինչ անուանք իւրա-
քանչիւր համհարպանց իցեն

Հ. Յ. ԱՍՏՈՒՐԵԱՆ

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ

Հ Ա Տ Ո Յ Վ Ր Ա Ց

Օ Տ Ա Ր Պ Ա Տ Մ Չ Ա Ց Ք Ո Վ

Հայկական բանասերներ. — Հայկական տարազը. յո-
զովորական և նախարարական. — Հերայարգա-
րուք. — Ստրաբոնի և Փաւստոսի համեմայնու-
թիւնք:

Ա

Հայկական հին ազգագրութեան վրայ
ախջառն սակաւթիւ սեղեկութիւն ունինք,

որ ազակութեամբ պէտք է ընդունինք ամե-
նէն փոքրիկ մէկ ակնարկն ալ, որուն կը
հանդիպինք օտար պատմի մը քով:

Հայաստանի վերամկենրք մինչև Բիւզան-
դիա կա զային . և պէտք է ենթադրել լէ՛
անոնք յարգ մը, եղականութիւն մը ունէին:
Միմեկ Մարտիրոս Ղազարի աշխնըն, սուր-
հակապապ զիտուր, որ պատմութիւն մը
շարագրեց (813-912 թուականներուն մէջ,
մտաստարապէս), առիթ ունենայլով անպամ մը
Բուլղարներու աւարտութեանց վրայ խօսե-
լու, անոնց մեծութիւնը ցուցնելու համար՝

կրսէ թէ հայկական բարդէ վերնակները տարին (Αρμενιατικα στραγγαλαλωταρια) :

Ոչնչուտ հեղինակը պատճառներ ունէ՛ր՝ աւիկա մեծ գծապատկերն մը համարելու՝ : Դւպըը հանդիպած է Լիւնոն Ե. Հայկազնի ժամանակ (818-820), զոր պատմիչը կարող չէ յիշել առանց ամբարշտ բառն աւելցնելու, բայց առանց այս մասին հետաօտրի կարենալու իր արհեստակցին Գեորգի - շարածիտ կրօնաւոր մը, - որ Լիւնոնի նենդաւթիւնը շատ բնական կը գտնէ. ... « զանոցի Հայ էր » (էջ 769) :

Այդ սոյն նենդաւոր Լիւնոն, Բուլղարաց իրուժնոս թագաւորին առաջադիւած էր խազագուծեան համար երկու լիւազօր յանձնաժողովներ կազմել, որուն սակայն պիտի չմտնակցէին երկու ինքնակաշնորը : Երկուէն ալ զրօծեցին պայմանին. կիրուժնոս ձիւս զրայ աշտանակած՝ պարսպին մօտեցաւ, ուր Լիւնոն, ծածկուած, հրամայեց իր զինուորներուն՝ նեա տեղալ զրան, Բուզանդացի թագաւորը հազիւ մահուանէ ազատեցաւ, բայց, վիրաւորուած գազան, յարձակեցաւ Արքիանուպօլիսի զրայ, յետոյ Արկադիուպօլիսի, որուն տիրելէն վերջ :

« Յիսուս հագար հոցի, այր, կիև և տղայ՝ գերի տարին. և տանելով իրիկց բարր ինչքիրը, հայկական բարդի վերնակներ, և առնի յարգի՝ մորքէ յիևուս գորգեր, և շատ զգևտեղեկ, և պղնձեայ ածօրներ, սայրերոս մէջ բեռոցոցիև և առնելով եղեկերու և ոչխուրի հօտերը, զեացիև Բուրբարիս » (էջ 617) :

Բ.

Ընդհանրապէս կ'ենթադրենք թէ Միշին գարու մէջ՝ հայկական տարազը բիւզանդականէն շատ շէր գանազանուեր : Սխալ են թաղրութիւն մ'է այս, ինչպէս կ'ապացուցանէ մեզ Առաքիտեսոսի միջնագլուր :

Սա Բուլղարաց Սամուէլ թագաւորի եղբորդին էր, արքունական կոստրածէ մ'ազատած, Բիւզանդիա կրթուած, և թէ՛նդու

1. Յունարէնի մէջ գոյութիւն չունի στραγγος բառը. որ լատիներէն stragula բառի փոխադրումն է. բիւ-

սուպօլի կառավարիչ անուանուած : Իմանալով որ Դիւլանոս թագապաշանոյր հետուսու է Բուլղարիոյ արքայ անուանուելու, - բայց առանց իրմէ մեծապէս իրաւունք ունենալու, - Ալուզիանոս կ'անցնի Բուլղարիա, ծպտեալ. Թէ՛նդուպօլիսի մէջ նա հայերէն սովորած էր, և անչնչուտ սահմանադրանքները հայագի էին՝ որ նա, շայտնուելու համար՝ նոյնու զոնտ հագաւ :

Նա յոնդպիտօրար կը մտնէ իր թշնամոյն բանակը, Բուլղարաց կը հարցնէ՝ որ եթէ Ալուզիանոս գար, զո՞վ պիտի նախընտրէին. հոն ինքզինք կը յայտնէ զիրաւոր սպայներէն միոյն. նա գտաէր թէ Ալուզիանոս թեմին զրայ, պղախութեանէ ի վեր՝ նշան մ'ունէր. կը հրամայէ թեմը մերկանալ. նշանը տեսնելով՝ զինքը թագաւոր կը հրատարակէ, և Բուլղարաց բանակին մէկ մասը՝ իրեն կը հետևի. Այս գլուքը տեղի ունեցաւ 1040ին, և պատմուած է Կեղիբեկուսէ (Բ էջ 531), որուն « Հայերուն զգեստը առաւ » (στολὴν λαβὼν Ἀρμενίων) կը ցուցնէ՝ թէ այդ գորուն հայկական տարազը բարբոթին կը գանազանէր յունականէն և Բուլղարականէն :

Եջ.

Եթէ՛ն Հայ ժողովրդական տարազը սնծանոսմ մտացած է, բնոհայտական ոգևտուպուսուցը՝ մանրամասնօրէն նկարագրուած է Պրուկոպիտուն : « Քրամիլո՛ բուրլէ շինուած, բայց ոչ ոչխարի, այլ ծովէն հաւաքուած : Փիկեկու կը կոչեն այն կենդանիները, որոնց զրայ այդ բուրլը կը բուսնի : Ոսկեպոյն էր ծիրանուսն այն մասը, սար ծիրանուսն հանգտը՝ սուրբ գառնուի : Քրամիլի վերին մասին զրայ կը գանուէր սոկիղէն կոսակ մը, որ իր մէջտեղը կը կրէր թանկագին բար մը, ոսկից երկը յախիթիթներ կը կախուէին՝ սոկեայ ձկան շիթայնիբէ : Իրենց մետաքսեայ պատմուճանը գարպարուած էր ամէն կողմ սոկեայ գարպերով, զորս փրսումիս կը կոչեն. կօշիկները մինչեւ ծունկ կը

գանդական յունարէն է մասամբ լատիներէնը, - ինչպէս Բուլղանդայնիբը՝ մասամբ Հռոմայեցի :

հասնէին, կարծիր գոյնով էին. զորս միայն
Հոռոմայեցուց և Պարսից թագաւորներ իրա-
ւունքս աւելին հագուելու » : (Պրոկոպիոս ,
Յարցոս յիևուածոց, Գ. 1, էջ 247, Պրո-
կոպիոսի Նիպուհընան հրատարակութեան Գ.
հատորին մէջ) :

Պրոկոպիոս կեսարացին, որ Հայերու շատ
համակրանք ցոյց կու տայ իր պատմութեան
մէջ, և հայ հեղինակներէն Քուզանդը կը
ճանչնայ, կարող էր հաւանորէն՝ հայազգի
մ'եղած ըլլալ . ըստ այսմ կը մեկնուի,
թէ ինչու այնքան հայկական ինչորինքնով
կը հետաքրքրուի : Միւս կողմէն սակայն՝
շատ հաւանական չէ՝ որ Հայոց քրդամիլը
ծովլային փիեկաններու բուրգով յորինուած
ըլլայ, քանի որ Հայեր՝ ծովէ հետու էին .
— անշուշտ սրբան կարմիրը անգիտանալով՝
Պրոկոպիոս յանական սովորութեամբք ու-
զած է հայկականներն ալ մեկնել :

Ք.

Մանօթ լ ֆաւստոս Քուզանդէն՝ թէ Հայեր
սովորութիւն ունէին իրենց տղաքներուն գը-
լուխը գեթծելու և մազերու փունջերով զար-
գեր յորինելու . « Չմանուկն Արտաւազգ,
որպի վաչէի, ընդ կանանին սայր հրաման՝
երթալ Մանուէլ . իսկ նա ոչ հաւանէր, շտո-
նայր յանձն : Եւ էր նա ի տիտց տղայ . և
ըստ մանկութեան օրիկեկ, ըստ կրօնից Հա-
յոց՝ որպէս օրէն էր՝ զգլուխ մանկատան,
սոյնպէս ի ժամանակին գեթծեալ էր զգլուխ
մանկանն Արտաւազգայ, և ցցունս էր թո-
ղեալ և գէտս արձակեալ : Ապա իբրև ոչ
հաւանեցաւ նա ընդ կանանին երթալ, մտրակ
ի վեր առեալ Մանուէլի՝ անանջը գմբիկ
զլուխ Արտաւազգայ . սաստէր նմա չերթալ
ի պատերազմ՝ վասն մանկութեան ժամա-
նակի տիտց » : (Տես Փաւստոս, Գպրութիւն
Ե, գլուխ ԽԳ, էջ 260) :

Հայոց՝ գլուխին գեթծելու սովորութիւնը
Ստարաբան ալ կը ճանչնայ, Ստարաբան՝ զոր
Եւրոպացի գիտնականներէն ոմանք Հայ իսկ
կը դաւանին . « կը պատմուի թէ Թրակա-
ցիներուն մկ մասը, Ստարավարացիք կո-
չուած, այսինքն գլխահատք, կը բնակին

Հայերէն վեր, մօտ Գուրանիացիներուն՝ և
Մարաց, վայրենի, անկրօն, լեռնցի, գրոյխ-
եկն զեթոզ մարդիկներ. այս նշանակութիւնն
ունի արդէն՝ Ստարավարացիք անունը . իտե-
ցանք արդէն Միշիոյսի վրայ, Մարաց նկա-
րագրութիւնն՝ ըրած ժամանակինս : Այս բանս
խորհելով կ'ըսեն ոմանք՝ թէ Մարք և Հայք՝
Թեոտոսլացուց և Յառնի և Միկոյայի սե-
րունդներուն՝ ազգակից ըլլան » . (Ստարաբան,
գլուխ ԺԳ, 13) :

Պէտք չէ կարծել սակայն՝ թէ գրոյս գեր-
ծելու սովորովը Հայոց մէջ ընդ հանուր էր,
ինչպէս Մարաց և այլ ազգաց քով, այլ
միայն մանուկներուն վերապահուած, ինչպէս
կ'իմանանք Քուզանդէն . ընդհակառակն բազ-
մաթիւ զարդի բառեր ունինք, և գրամներ՝
որոնցմէ կ'իմանանք թէ ամէնք մազերնին
չէին գեթծելու : Այս բանս ապացուցանելու
համար բաւական է յիշել Ս. Ներսիսի գե-
ղեցիկ և Երկայն ծամբը, զորս հիացմամբ
կը նկարագրէ Քուզանդ . զանանք կարած ժա-
մանակ՝ Հայոց բոլոր իշխանները և պալա-
տականները, որ ներկայ էին, լացին : Ան-
շուշտ այդ Հայերը լալու նոր առիթ չէին
փնտռեր՝ մազերնին փռքելով :

Ստարավարի առաջին վանկը Սար՝ յայտ-
նի է արդէն թէ գրոյս կը նշանակէ պարս-
կերէն . իսկ հաստանել՝ այժմեան պարսկերէն
պիտրիչյակն : Թեբեու վար արմատին մէջ
հայերէն վիր-ալը պէտք է տեսնել, ըստ
այսմ՝ Ստարավարացիք = « Գլուխը վիր-
ացոյններ » : — Ստարավարացիք անուան մէջ
պէտք չէ՛ արգեօք Արչ-ար-ունիք (= Ար-
շարունիք) անունը տեսնել, վասնզի Սպեր
անունը, որ միակ նմանողն է, դժուարաւ
կրնայ Ս(տար)ավարի համառոտութիւնն ըլ-
լալ :

Հ. Կ. Տ. ՍԱՆՍՅԱՆ

Շարայարեկի

